

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора,
професора кафедри початкової освіти та освітніх інновацій
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника

Червінської Інни Богданівни

про дисертацію Головченко Марини Вікторівни

«Розвиток медіаосвіти вчителів в Україні (кінець XX – перша чверть XXI століття)»), подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Ступінь актуальності теми дисертаційного дослідження. Актуальність теми дисертаційного дослідження «Розвиток медіаосвіти вчителів в Україні (кінець XX – перша чверть XXI століття)» зумовлена комплексом суспільних, освітніх та інформаційно-цифрових трансформацій, що відбуваються як у глобальному, так і в національному освітніх вимірах. Передусім, у сучасному інформаційному суспільстві стрімке зростання обсягів цифрового контенту, поширення соціальних медіа та розвиток інформаційно-комунікаційних технологій актуалізують проблему формування медіаграмотності як ключової компетентності особистості. У цьому контексті особливої ваги набуває підготовка вчителя як суб'єкта, здатного не лише орієнтуватися в медіапросторі, а й формувати критичне мислення, інформаційну культуру та стійкість до маніпулятивних впливів у здобувачів освіти.

Затребуваність дослідження посилюється також суспільними викликами, що постали перед Україною в умовах інформаційних війн, гібридних загроз і цифровізації освіти. Необхідність протидії дезінформації, розвитку навичок безпечної та відповідальної медійної взаємодії обумовлює потребу в організації системної підготовки педагогічних кадрів. Окрім того, реформування освітньої галузі України в межах концепції Нова українська школа передбачає впровадження компетентнісного підходу, де медіаграмотність інтегрується в ключові освітні результати. Зазначене вимагає наукового осмислення

історичного досвіду розвитку медіаосвіти вчителів, виявлення тенденцій, етапів і закономірностей її подальших трансформацій.

Важливим аспектом актуальності – є необхідність узагальнення національного досвіду впровадження медіаосвіти у співвіднесенні з міжнародними тенденціями розвитку медіаосвіти, зокрема рекомендаціями ЮНЕСКО щодо медіа- та інформаційної грамотності педагогів. Такий підхід сприяє визначенню перспектив модернізації педагогічної освіти в Україні.

Варто наголосити, що дослідження охоплює значний історичний період – від кінця ХХ до першої чверті ХХІ століття, що дозволяє простежити еволюцію наукових підходів, зміни змісту та форм медіаосвіти вчителів у контексті суспільних трансформацій.

З огляду на зазначене, обрана тема є своєчасною, соціально значущою та науково обґрунтованою, що підтверджує її високу актуальність у сучасному педагогічному дискурсі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація є складовою комплексної науково-дослідної теми відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України «Розвиток змісту психолого-педагогічної підготовки майбутніх педагогів на компетентнісних засадах» (РК 0123U100447, 2023 – 2025 рр.). Тему дисертації затверджено вченою радою Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (протокол № 7 від 24.06.2016 р.) та узгоджено рішенням Бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 125 від 22.07.2023 р.).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та їх достовірність. Архітектоніка рецензованої праці декларує свою оптимальність у ракурсах дослідження поставленої проблеми. Дисертація складається з трьох співмірних за обсягом і глибиною аналізу розділів. У вступі визначено мету дослідження, висвітлено питання про методи реалізації поставлених завдань. Обґрунтовано актуальність роботи, її наукову новизну, вказано практичну цінність отриманих

результатів. Вимоги щодо наведеної в оглядовій частині дисертації здобувачки інформації про отримані результати вважаємо достовірними. Якість підготовки дисертації відповідає чинним кваліфікаційним вимогам щодо наукових робіт. Висновки у дисертації чіткі й обґрунтовані й відображають результати дослідницького пошуку дисертантки.

Матеріал розділів дисертаційного дослідження спрямований на висвітлення проблеми розвитку медіаосвіти вчителів в Україні (кінець ХХ – перша чверть ХХІ століття)», містить ґрунтовний опис теоретичних засад розвитку медіаосвіти вчителів в Україні крізь призму сучасного наукового дискурсу, розкриття міждисциплінарних проблем та основних чинників розвитку медіаосвіти педагогів. Логічною та систематизованою є періодизація розвитку медіаосвіти вчителів України за обраними дисертанткою хронологічними межами.

Дослідницька стратегія дисертації ґрунтується на широкому колі наукових джерел як праць українських дослідників, так і наукових робіт зарубіжних учених, що сприяло глибокому висвітленню досліджуваної проблеми. Важливим для обґрунтованості наукових положень роботи є те, що дисертантка, опрацьовуючи увесь цей масив дослідницької літератури й аналізуючи сутність зазначеної проблеми, окреслює власні концептуальні наукові висновки (с.217-221).

Імпонують широко представлені в додатках «Термінологічний дискурс проблеми розвитку медіаосвіти вчителів» та структурована й деталізована за трьома етапами «Хронологічна таблиця до періодизації розвитку медіаосвіти вчителів в Україні наприкінці ХХ – у першій чверті ХХІ ст.».

Вважаємо актуальними для сучасної системи підготовки майбутніх фахівців педагогічних спеціальностей висвітлення проблематики та опис досвіду розвитку формальної та неформальної медіаосвіти вчителів, увиразнення інноваційних ресурсів для розвитку її складових в умовах інформальної освіти, провідних позитивних та негативних тенденцій впровадження медіаосвітніх компонентів у професійну підготовку сучасних педагогів.

Зазначені факти виступають базовими для формулювання та успішної реалізації наукового задуму дослідження, який вибудовується навколо ідеї втілення вимог Професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти» (2024), Нової української школи, щодо підвищення рівня розвитку медіаосвіти педагогів, що пронизують усі компоненти структури дисертації, наукового апарату (тему, мету, завдання, новизну, теоретичну і практичну значущість), а також відображені в результатах дослідження. В цьому контексті зазначаємо, що об'єкт, предмет, мета та завдання дослідження сформульовані коректно та науково виважено. Зазначене засвідчує високий рівень володіння дисертанткою методологією наукового пізнання та критичного мислення.

Як позитивний аспект роботи, варто відмітити, що методологічну основу дослідження складає теорія наукового пізнання, що уможливила визначення сутності базових понять дослідження та методів наукового пошуку. А запропонований дослідницею історико-хронологічний підхід, покладений в основу розвитку української педагогічної медіаосвіти з обґрунтуванням періодизації розвитку медіаосвіти вчителів в Україні наприкінці ХХ – у першій чверті ХХІ ст., засвідчує наукову виразність аналізу вказаної проблеми.

Застосування компетентнісного підходу уможливило обґрунтування компетентнісної парадигми неперервного професійного розвитку сучасного вчителя, сприяло всебічному розкриттю його медіаосвітньої компетентності, медіаграмотності, інфомедійної, інформаційно-цифрової та суміжних компетентностей, а опора на аксіологічний підхід – дозволила якісно обґрунтувати положення щодо формування національної свідомості, громадянської позиції сучасного вчителя, його ціннісного ставлення до розвитку медіаграмотності здобувачів освіти, здатних протистояти маніпулятивним практикам в умовах інформаційної війни рф проти України.

Використання авторкою ресурсів андрагогічного підходу сприяло виявленню потенціалу формальної та неформальної медіаосвіти на основі врахування досвіду України у визначених хронологічних межах та виявленню ресурсів інформальної медіаосвіти вчителів.

Доказовість представлених у роботі положень – одна із важливих прикмет значущості дисертації. Наукова робота Головченко М.В. містить обґрунтовані положення, які опираються на багатоплановий аналіз як теоретичного матеріалу, так і вивчення практичного досвіду зарубіжних країн. Зазначене дає підстави стверджувати, що авторка досягла задекларованої мети та реалізувала окреслені завдання дослідження.

Експериментальне впровадження наукових і практичних результатів підтверджене довідками з установ, де здійснюється підготовка педагогічних кадрів. Результати наукового пошуку впроваджено в освітній процес провідних закладів вищої освіти України, що підтверджує їх затребуваність.

Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертації, достатньо обґрунтовані, спираються на значну кількість опрацьованих наукових джерел та нормативно-правових документів, сучасні досягнення в галузі педагогіки, історії педагогіки, медіапедагогіки, численні наукові дослідження зарубіжних учених.

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів дослідження полягають у тому, що уперше здійснено історико-педагогічне дослідження проблеми становлення і розвитку медіаосвіти вчителів України наприкінці ХХ – у першій чверті ХХІ ст. та визначено провідні чинники цього процесу, розроблено періодизацію розвитку медіаосвіти вчителів в Україні у визначених хронологічних межах, виявлено сучасні тенденції розвитку медіаосвіти вчителів в Україні. Авторкою визначено перспективи розвитку медіаосвіти вчителів в Україні на загальнодержавному, регіональному, організаційно-управлінському та особистісно-професійному рівнях, розроблено відповідні науково-методичні рекомендації щодо вдосконалення медіаосвіти вчителів на основі українського досвіду і дієвих зарубіжних практик.

На наш погляд, досить вдало, із розкриттям усіх складових, дисертанткою обґрунтовано авторську дефініцію поняття «медіаосвіта вчителя», уточнено сутність понять «міждисциплінарність медіаосвіти вчителя», «медіакультура», «медіалінгвістика», «медіадискурс», «медіатекст», «медіакомунікація» та ін., що дозволило схарактеризувати теоретичні засади проблеми дослідження в

сучасних наукових студіях. У науковій роботі набули подальшого осмислення положення щодо розвитку медіаосвіти вчителів в умовах формального, неформального та інформального навчання та пропозиції щодо оновлення змісту медіаосвіти вчителів на засадах міждисциплінарності.

Прикладний характер одержаних результатів (науково-методичні рекомендації «Медіаосвіта педагога в Україні: реалії та цінні практики») та основних ідей наукового дослідження бачиться у тому, що матеріали роботи знайдуть застосування у змісті освітніх компонентів освітньо-професійних програм підготовки майбутніх учителів у закладах вищої освіти. А запропоновані авторкою дослідницькі матеріали і рекомендації доцільно використовувати в інститутах післядипломної педагогічної освіти, у системі підвищення кваліфікації педагогів під час проведення тренінгів, освітніх курсів, майстер-класів.

Повнота викладу одержаних результатів. За структурою, обсягом та оформленням дисертація відповідає вимогам, встановленим Міністерством освіти і науки України. Загальний обсяг дисертації – 301 сторінка, зокрема основного тексту – 196 сторінок. Робота містить 5 додатків на 34 сторінках, 7 таблиць, 5 рисунків. Результати, які наведені у дисертаційній роботі, є новими і оригінальними та не містять запозичень з наукових робіт інших авторів.

Анотація є коротким описом дисертаційної роботи, що дає читачам загальне уявлення про зміст і результати дослідження. У ній міститься інформація про мету, методологію, результати та висновки дослідження.

Наукові положення, висновки і рекомендації дисертації опубліковані автором у 20-ти наукових працях; з них – 15 одноосібних статей, розділ у колективній монографії та підготовка науково-методичних рекомендацій, тез доповідей на міжнародних та всеукраїнських конференціях, відображають одержані результати дослідження, а їх кількість є відповідною для робіт вказаного рівня. Наведені публікації відображають основний зміст дисертації і отримані автором наукові результати.

Особливо цінним для української медіапедагогіки є здійснений авторкою порівняльний аналіз розвитку медіаосвіти та медіакомпетентності вчителів у

Польщі, Фінляндії та Швеції, який вирізняється розлогістю, аналітичністю, значною кількістю фактичного матеріалу та ґрунтовним описом сучасних практик.

У процесі дослідження авторкою проаналізовано досвід зазначених країн, схарактеризовано провідні позитивні та негативні тенденції впровадження медіаосвітньої складової у професійну підготовку сучасних учителів, а також визначено перспективи розвитку медіаосвіти в Україні.

Узагальнення цього досвіду дозволило дослідниці визначити три моделі впровадження медіаосвіти (централізовану, гібридну та децентралізовану), результати аналізу яких мають важливе значення для оновлення медіаосвітніх практик і системи підготовки педагогів в Україні.

А детальне виокремлення дисертанткою сучасних тенденцій і перспектив розвитку медіаосвіти педагогів в Україні, підтверджує їх перспективність як стратегічно важливого напрямку державної освітньої політики в умовах війни та цифрової трансформації суспільства.

Нам імпонують аналітичний підхід дослідниці до висвітлення позитивних тенденцій розвитку медіаосвіти (їх ґрунтовних аналіз та розкриття перспектив). Водночас варто звернути на специфіку критичного увиразнення авторкою низки проблем і негативних тенденцій (фрагментарність і несистемність, брак ресурсного забезпечення, дискретність формування медіаграмотності) в упровадженні медіаосвіти у професійну підготовку майбутніх учителів.

Про глибину наукового дослідження свідчать підготовлені висновки та узагальнення щодо визначення перспектив розвитку медіаосвіти педагогів в Україні, які першочергово пов'язані з необхідністю її системної інтеграції у формальну, неформальну й інформальну освіту, закріплення медіаосвітньої компетентності як обов'язкової складової професійної підготовки вчителя, поглиблення міждисциплінарних підходів та орієнтації на виклики інформаційної війни і збереження психічного здоров'я особистості.

Також у дослідженні як позитивне, варто відзначити наведення чітких аргументів та детального опису провідних чинників становлення і розвитку медіаосвіти вчителів в Україні, з-поміж яких акцентується увага на діяльності

міжнародних організацій, інституалізації медіаосвіти, її законодавче і нормативно-правове врегулювання, а також упровадження медіаосвітньої складової у процесі всеукраїнських експериментів.

Зокрема, авторка наголошує (с. 32), що зазначені чинники сприяли становленню медіаосвіти вчителів в Україні, що поєднує міжнародні й національні стратегії, державні та громадські ініціативи, а також потенціал формальної, неформальної та інформальної освіти.

У роботі вказується, що вони зумовили поширення медіа- та інфомедійної грамотності серед різних категорій населення, імплементацію міжнародних рекомендацій у державну політику, інтеграцію медіаосвіти у сферу освіти й інформаційної політики, а також розроблення програм медіаосвіти різних рівнів від дошкільної до університетської освіти та освіти дорослих.

Відповідність тексту дисертації вимогам академічної доброчесності.

Аналіз тексту дисертації, а також публікацій автора за темою дисертації свідчить про відсутність ознак порушення вимог академічної доброчесності.

В дисертаційній роботі і публікаціях автора наявні посилання на джерела інформації у разі використання ідей, тверджень та інших відомостей, дотримано вимоги норм законодавства про авторське право, а також надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності, використані методики досліджень і джерел інформації.

Автореферат дисертації є чіткою характеристикою роботи, відображає мету та новизну наукової праці. Зміст автореферату не містить інформації, яка була б відсутня в тексті дисертації та адекватно відображає результати виконаної дослідницької роботи.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Аналіз дисертаційного дослідження та публікацій дисертантки дає підстави для узагальнених висновків щодо актуальності теми, наукової новизни, обґрунтованості положень і достовірності отриманих результатів.

У цілому позитивно оцінюючи рецензовану працю та підтримуючи більшість висновків до дисертації та положень, які мають ознаки наукової новизни та виносяться на захист, звертаємо увагу на окремі положення, які, на

наш погляд, потребують або додаткової аргументації, або спеціальних пояснень під час публічного захисту дисертації.

1. У теоретичному обґрунтуванні основних понять дослідження важливим є дефінітивне розмежування понять на основі сучасних наукових праць. Відповідний теоретичний аналіз збагатило б студіювання зарубіжних праць з проблеми розвитку медіаосвітньої компетентності вчителів.

2. У розділі 2 варто було б приділити більше уваги аналізу освітньо-професійних програм підготовки майбутніх учителів на першому (бакалаврському) та врахуванні отриманих (наскрізних) результатів медіаосвітньої складової в освітньо-професійних програмах на другому (магістерському) рівні вищої освіти.

3. Доцільно було б схарактеризувати регіональний досвід розвитку медіаосвіти вчителів, що уможливило б окреслити інноваційні практики діяльності інститутів післядипломної освіти.

4. За результатами вивчення зарубіжного досвіду розвитку медіаосвіти вчителів виникає потреба візуалізації цінних ідей європейських країн для розвитку медіаосвіти вчителів України.

5. Водночас, з метою посилення прикладного значення дослідження, доцільним видається конкретизувати механізми екстраполяції ефективних зарубіжних практик у вітчизняний освітній контекст із урахуванням національних особливостей та сучасних викликів, а також окреслити шляхи їх практичної імплементації у зміст підготовки майбутніх педагогів у закладах вищої освіти.

Наведені рекомендації стосуються дискусійних або таких, що потребують уточнення, питань та не применшують у цілому високої позитивної оцінки дисертаційного дослідження та науковий рівень отриманих результатів у цій роботі, яка за своїм рівнем актуальності виконаних досліджень, практичному значенню, об'єму і оформленню є завершеною працею, а отримані в ній результати є новими та науково обґрунтованими.

Загальний висновок. З урахуванням актуальності теми, належного науково-теоретичного рівня, повноти викладу результатів, їх апробації та практичної значущості можна констатувати, що дисертація на тему «Розвиток медіаосвіти вчителів України (кінець XX – перша чверть XXI століття)» відповідає нормативним вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №567 від 24.07.2013 р. (зі змінами та доповненнями), наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» № 40 від 12.01.2017 р., а її автор – Головченко Марина Вікторівна, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри початкової освіти
та освітніх інновацій
Карпатського національного університету
імені Василя Стефаника

Інна ЧЕРВІНСЬКА

